

УДК 347.734

Андрійчук А. В.,

асистент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Чернівецького факультету
Національного університету
„Одеська юридична академія”

Об’єкти та суб’єкти банківського нагляду

Дана стаття присвячена дослідженню у сфері банківського нагляду. Вона розкриває зміст основних елементів відносин банківського нагляду, таких як об’єкти та суб’єкти банківського нагляду. Зокрема, їх правову регламентацію у нормативно-правових актах, що регулюють банківські правовідносини.

Ключові слова: банківський нагляд, об’єкт банківського нагляду, суб’єкт банківського нагляду, Національний банк України.

Статья посвящена исследованию в сфере банковского надзора. Она раскрывает сущность основных элементов отношений банковского надзора, таких как объекты и субъекты банковского надзора. А именно их правовую регламентацию в нормативно-правовых актах, которые регулируют банковские правоотношения.

Ключевые слова: банковский надзор, объект банковского надзора, субъект банковского надзора, Национальный банк Украины.

This article is dedicated to the research in the field of banking supervision. It reveals the contents of the relationship's main elements of banking supervision, such as objects and subjects of banking supervision. In particular, their legal regulation in the normative-legal acts that regulate the banking relationships.

Key words: bank supervision, object of bank supervision, subjects of bank supervision, the National bank of Ukraine.

Постановка проблеми. Однією з передумов успішного функціонування держави в цілому є стабільність банківської

системи, ефективне функціонування якої можливе лише за наявності системи банківського нагляду. Відносини банківського нагляду, як і всі інші відносини, складаються з об'єктів та суб'єктів. Їх чітке визначення дає можливість провести межу між двома основними елементами структури відносин банківського нагляду, і, таким чином, здійснити розподіл їхніх прав та обов'язків, а також встановити сферу їх діяльності та межі повноважень. Різновидом державного банківського регулювання є банківський нагляд, що здійснюється Національним банком України, який, беззаперечно, відіграє основну роль у даній сфері.

Ступінь наукової розробки проблеми. Питанню визначення суб'єктів та об'єктів банківського нагляду приділено дуже мало уваги у працях науковців. Дослідження у цій сфері показало, що аналіз даної проблематики був здійснений лише в контексті висвітлення питань пов'язаних з визначенням таких понять як „банківський нагляд” та „банківський контроль”. Зокрема, ці питання розглядались у роботах Т. Е. Рождественської, В. К. Шкарути, В.Л. Кротюка, А. П. Яценюка, О. А. Костюченко та ін.

Мета статті. Основною метою статті є здійснення аналізу законодавства у сфері регулювання відносин банківського нагляду і, таким чином, визначення системи об'єктів та суб'єктів банківського нагляду, розкриття їх змісту та встановлення їх повноважень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для правильного розуміння будь-яких відносин необхідним є чітке визначення їх складових. Основними структурними елементами відносин завжди виступають об'єкти та суб'єкти. Відносини банківського нагляду також мають своїх суб'єктів та свої об'єкти, але вони, на жаль, детального законодавчого закріплення не дістали. Тому, для того, щоб зрозуміти суть об'єктів та суб'єктів банківського нагляду, необхідно дослідити законодавчі акти з даного питання і, здійснивши їх аналіз, встановити, які саме органи та установи будуть утворювати правові норми для двох основних елементів правовідносин банківського нагляду — його об'єктів та суб'єктів.

Правильне визначення об'єктів банківського нагляду має важливе значення для встановлення компетенції Національного

банку України з метою здійснення заходів, пов'язаних з наглядовою діяльністю.

Російський вчений Братко А.Г. визначає об'єкти банківського нагляду як ту частину банківської системи та банківської діяльності, яка у відповідності з вимогами законів і у встановленому ними порядку, повинна контролюватись центральним банком [1, с. 154].

У статті 55 Закону України „Про Національний банк України” визначена мета банківського нагляду. Це — безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів [2]. Стаття 67 ЗУ „Про банки та банківську діяльність” також встановлює мету банківського нагляду, роблячи деяке уточнення, що це стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках [3].

Закон України „Про Національний банк України” надає визначення терміну „банківський нагляд”, розглядаючи його як систему контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

З вищенаведених визначень можна зробити висновок, що об'єктами банківського нагляду законодавець визначає банки та інші особи, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність.

У правовій літературі міститься дуже мало визначень об'єктів банківського нагляду. Крім того, автори не можуть прийти до спільної думки на рахунок того, що є об'єктами. Деякі відносять до них всі установи, щодо яких центральний банк країни здійснює свою наглядову діяльність. Інші ж вказують, що такі установи будуть суб'єктами банківського нагляду. На нашу думку, логічно вважати об'єктами банківського нагляду всі ті установи, щодо яких центральний банк країни здійснює свою наглядову діяльність. Отже, об'єктами банківського нагляду є

субстанції, у результаті дій з приводу яких виникає правовий зв'язок між суб'єктами банківського нагляду.

У розділі X вищевказаного закону, а саме — в ст. 55 міститься більш широкий перелік об'єктів, щодо яких здійснюється банківський нагляд: Національний банк здійснює постійний нагляд за дотриманням банками, їх підрозділами, афілійованими та спорідненими особами банків на території України та за кордоном, банківськими групами, представництвами та філіями іноземних банків в Україні, а також іншими юридичними та фізичними особами банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку і економічних нормативів.

Розглянемо цей перелік більш детально.

1. Банки, їх підрозділи, афілійовані та споріднені особи банків на території України та за кордоном.

Відповідно до ЗУ „Про банки та банківську діяльність”, враховуючи зміни, прийняті Законом України № 3024-VI від 15 лютого 2011 року, банк — це юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків.

Афілійованою особою банку є будь-яка юридична особа, в якій банк має істотну участь або яка має істотну участь у банку. Наприклад, афілійованою особою ПАТ „Енергобанк” є Компанія з обмеженою відповідальністю Ройланс сервісез Лімітед (Кіпр) [4]; афілійованими особами „Укргазбанку” є ТОВ „Медіа-Сервіс” та Міністерство фінансів України [5].

Споріднена особа це юридична особа, яка має спільних з банком власників істотної участі. У правовій літературі споріднених та афілійованих осіб ще часто називають „інсайдерами”.

Національний банк України має право вимагати від банків та їх керівників усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів Національного банку України для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності [6, с. 69].

Інколи Національний банк України вдається до додаткових інструментів банківського нагляду. Наприклад, призначення куратора банку та запровадження особливого режиму контролю. Коли відбувається розгляд питань щодо застосування заходів впливу до конкретного банку, Національний банк України має право запрошувати для надання пояснень голову правління (ради директорів) або голову спостережної ради цього банку.

2. Банківські групи.

Стосовно банківських груп, то їх розглядають як групу юридичних осіб, які мають спільного контролера, що складається:

– з материнського банку та його українських та іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами;

– з двох або більше фінансових установ, в яких банківська діяльність є переважною.

Варто відмітити, що у банківських групах банківський нагляд здійснюється дещо по-іншому [7]. Як правило, він здійснюється на консолідованій основі. Специфіка такого нагляду пояснюється тим, що банк, беручи участь у банківській групі наражається на більший ризик. Це може підірвати стабільність банківської системи. Тому, за допомогою регулювання, моніторингу та контролю ризиків банківської групи Національний банк України і здійснює консолідований нагляд. Необхідність здійснення консолідованого нагляду за банком у складі банківської групи обумовлена тим, що між банком та іншими членами банківської групи відбувається ряд операцій. Ці операції можуть призводити до виникнення специфічних, з точки зору банківського нагляду, ризиків, які не можуть бути оцінені, мінімізовані та попереджені за допомогою інструментів традиційного банківського нагляду, що застосовуються до банків на індивідуальній основі.

3. Представництва та філії іноземних банків в Україні.

Слід відмітити, що раніше у законодавстві України містились визначення даних понять. Але згодом вони були виключені із Закону України „Про банки та банківську діяльність” на підставі Закону № 3024-VI від 15.02.2011 року. Тому наразі чіткого законодавчого закріплення цим термінам не

існує, хоч вони часто згадуються у нормативно-правових актах, що встановлюють порядок регулювання банківських відносин.

4. Інші юридичні та фізичні особи.

Законодавець, на жаль, не дає розширеного переліку таких осіб. Але вказує права Національного банку України щодо перевірки осіб, які охоплюються його наглядовою діяльністю. Національний банк має право вимагати від цих осіб подання будь-якої інформації, необхідної для здійснення перевірки. Інспектовані особи зобов'язані подавати Національному банку України затребувану інформацію у визначений ним строк.

До осіб, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України, належать власники істотної участі у банку та учасники банківських груп. Об'єктом перевірки Національного банку України може бути також особа, щодо якої є достовірна інформація про здійснення цією особою банківської діяльності без банківської ліцензії.

Отже, структура об'єкта банківського нагляду складається із чотирьох елементів, до яких Національний банк України застосовує свої наглядові повноваження.

Щодо суб'єктів банківського нагляду, то тут, як правило, думки науковців сходяться на одному — основним суб'єктом банківського нагляду завжди є центральний банк країни; в Україні — Національний банк України. В Росії, крім Центрального банку Російської Федерації, до суб'єктів відноситься також і комітет банківського нагляду.

Для порівняння слід зазначити, що в інших країнах існує так званий „перехресний контроль” над функціонуванням банківської системи. Це означає, що вся банківська система контролюється не тільки центральним банком країни, але і іншими державними органами, тому звіти центрального банку і вся його діяльність перевіряються державою [8, с. 97].

Національний банк України здійснює банківський нагляд у формі інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду. Такі форми банківського нагляду звичайно ж здійснюються за участю спеціально уповноважених осіб. Їх, на нашу думку, також можна віднести до суб'єктів банківського нагляду виокремивши в таку групу, як вторинні суб'єкти.

Інспекційна перевірка банку — одна із форм здійснення банківського нагляду, уповноваженими Національним банком України особами у банку. Інспекційні перевірки здійснюються відповідно до Положення Національного банку України „Про планування та порядок проведення інспекційних перевірок” від 13.10.2011 року.

Перевірки здійснюють інспектори або інспекційні групи. В інспекційній групі виділяють керівника групи, який організовує діяльність групи і згодом складає звіт про інспектування.

Інспектор — це уповноважена Національним банком особа на здійснення інспекційної перевірки. Інспекційна група — група інспекторів, яким відповідно до посвідчення на право проведення перевірки або розпорядження про перевірку, доручається здійснити інспекційну перевірку об'єкта перевірки [9].

Інспектор Національного банку під час проведення інспекційної перевірки має право:

- вільного доступу до всіх документів та інформації об'єкта перевірки, у тому числі до тих, що становлять банківську чи комерційну таємницю;

- вільного доступу в робочий час до всіх приміщень об'єкта перевірки;

- вимагати від об'єкта перевірки надання будь-якої інформації, необхідної для здійснення перевірки;

- безоплатно одержувати від об'єкта перевірки інформацію щодо його діяльності та пояснення (у тому числі письмові) з окремих питань діяльності;

- перевіряти будь-яку звітність афілійованих та/або споріднених осіб об'єкта перевірки щодо взаємовідносин з об'єктом перевірки з метою визначення впливу цих відносин на стан об'єкта перевірки;

- одержувати від об'єктів перевірки та виносити за їх межі інформацію у формі документів або їх копій (у тому числі електронних та виготовлених методом сканування або створення фотокопій), що можуть свідчити про факти порушення об'єктом перевірки законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку, засвідчених у встановленому порядку.

Інспектори зацікавлені у функціонуванні надійної системи внутрішнього контролю як основи для безпечного і компетентного управління діяльністю банку та надають велике значення наявності у банків дієвих заходів внутрішнього контролю, достатніх для характеру, обсягу та напрямку банківської діяльності. Також вони зацікавлені в застосуванні в банках належних (відповідних) облікових процедур, як передумови для одержання достовірної інформації, що необхідна їм для вимірювання ризиків і контролю за ними.

Для здійснення інспекційної перевірки інспектору або інспекційній групі видається посвідчення на право проведення цієї перевірки. У посвідченні зазначаються: назва об'єкта перевірки, підстави, строки проведення інспекційної перевірки (дати початку і закінчення), період інспектування, перелік питань, що підлягають перевірці, склад інспекційної групи (із зазначенням прізвища, імені, по батькові, посади).

Посвідчення на право проведення планової інспекційної перевірки засвідчується підписом Голови Національного банку або його заступника, або начальника відповідного територіального управління Національного банку, або особи, що виконує обов'язки однієї із зазначених осіб [10].

Незалежність інспекційних перевірок забезпечується виконанням цілого ряду умов. Для об'єктивності та неупередженості результатів інспекційної перевірки інспектори не повинні піддаватися зовнішньому впливу, в тому числі, з боку керівництва банку або політиків. Щоб зберегти незалежність і уникнути неухважного ставлення з боку інспекторів, бажано регулярно міняти склад інспекційних груп [3].

При здійсненні банківського нагляду Національний банк України може користуватися послугами інших установ за окремими угодами. У разі відкликання у банку банківської ліцензії Національний банк України повідомляє про це відповідні органи інших держав, в яких банк мав філії або кореспондентські та інші рахунки. Національний банк України здійснює банківський нагляд на індивідуальній та консолідованій основі і застосовує заходи впливу за порушення вимог законодавства щодо банківської діяльності.

Висновки:

1. Питанню визначення термінів „суб’єкт” та „об’єкт” банківського нагляду законодавець зовсім не приділив уваги. Але правова регламентація всіх установ, які беруть участь у відносинах банківського нагляду існує. Щоправда вони „розкидані” у різних нормативно-правових актах.

2. Наукових дослідження у цій сфері також було зроблено дуже мало. В основному питання визначення суб’єктів та об’єктів банківського нагляду є частиною досліджень, що здійснюються у сфері відмежування понять „банківський нагляд” та „банківський контроль”.

3. Об’єкти банківського нагляду можна поділити на чотири групи: банки, їх підрозділи, афілійовані та споріднені особи банків на території України та за кордоном; банківські групи; представництва та філії іноземних банків в Україні; інші юридичні та фізичні особи.

4. Основним суб’єктом банківського нагляду є Національний банк України, але поруч з ним можна виділити також ще деяких осіб, уповноважених здійснювати наглядову діяльність, які утворюють окрему групу „вторинних” суб’єктів.

Література:

1. Братко А. Г. Банковское право (теорія и практика) / А. Г. Братко — М.: Приор, 2000. — 320с.

2. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 29.

3. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 року № 2121- III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 5 — 6.

4. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://uk.energobank.com.ua/about-the-bank/shareholders/affiliated_person

5. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrgasbank.com/ukr/about/afil_os/

6. Шкарута В. К. Фінансове право України / В.К.Шкарута. — К. : Істина, 2007. — 148 с.

7. Тарасова О. Банковские группы как объект консолидированного надзора // Банковский вестник. — 2009. — № 10. — С. 31.

8. Шевчук Д. А. Банковское право / Д. А. Шевчук. — М. : ЛитРес, 2008. — 173 с.

9. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо взаємодії між інспекторами з банківського нагляду Національного банку України та зовнішніми аудиторами банків: Постанова Правління Національного банку України від 29.04.2004 № 191.

10. Про внесення змін до Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок: Постанова Правління Національного банку України від 13.10.2011 №336.

УДК 347.73

Хохуляк В.В.

к.ю.н., доцент кафедри конституційного,
адміністративного і фінансового права
Чернівецького факультету
Національного університету
„Одеська юридична академія”

Фінансово-правові дослідження в руслі становлення вітчизняної академічної науки першої половини ХІХ ст.

В даній статті характеризуються особливості становлення науки фінансового права у першій половині ХІХ сторіччя. Визначається внесок російсько-німецької школи фінансів на її подальше формування та розвиток.

Ключові слова: фінансове право; наука фінансового права; фінансова наука; російсько-німецька школа фінансів.

В данной статье характеризуются особенности становления науки финансового права в первой половине XIX века. Характеризуется вклад русско-германской школы финансов на ее дальнейшее формирование и развитие.

Ключевые слова: финансовое право; наука финансового права; финансовая наука; русско-германская школа финансов.